

**ПРИНЦИПЪТ FORUM PROROGATUM В
ЮРИСПРУДЕНЦИЯТА НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН**

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

**PRINCIPLE OF FORUM PROROGATUM IN THE
JURISPRUDENCE OF THE UN INTERNATIONAL COURT OF
JUSTICE**

Professor Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

***Abstract:** The principle of forum prorogatum (postponed jurisdiction) is applied in the jurisprudence of the UN International Court of Justice for the purpose of grounding its jurisdiction in a legal dispute where it has not any other justification. The basis of the jurisdiction of the Court in case of forum prorogatum is the application by one of the States parties to the dispute, and the consent, tacit or explicit, by the other party, that the Court decides the dispute.*

***Key words:** UN International Court of Justice, principle of forum prorogatum, application, jurisdiction*

В чл. 36, т. 1 от Статута (Ст.) на Международния съд на ООН (МС) се визира случаят, когато страните по един конкретен спор се споразумяват специално за неговото отнасяне до Съда. Това споразумение е специално, защото: (1) сключва се по повод на един конкретен, точно определен спор; (2) сключва се след като спорът вече е възникнал, т.е. той е реално съществуващ, а не евентуален, хипотетичен спор в бъдещето, който може да възникне, а може и да не възникне; (3) има само един предмет – предаването на спора на МС за решаване. Така това специално споразумение става източник на юрисдикцията на Съда относно този спор. От процесуална гледна точка сезирането на Съда на основание на такова споразумение става с уведомяването му или съвместно и от двете страни по спора, или само от едната му страна за съществуването на споразумението. Този начин на завеждане на дело пред Съда – посредством уведомление относно специално споразумение, е изрично предвиден в чл. 40, т. 1 Ст. като един от начините за завеждане на дело изобщо. В заключение могат да се направят два извода за юрисдикцията на Съда при хипотезата на специалното споразумение: (1) тя е договорна по своето правно основание, защото то е специалното споразумение, т.е. един договор; и (2) тя е факултативна по своята правна природа, защото при възникване на конкретния спор страните му са свободни да изберат което искат средство за мирно решаване на споровете, но те, по взаимно съгласие, избират точно Международния съд на ООН.

И все пак съществува възможността делото да бъде заведено и без да е сключено между страните му специално споразумение за това. В практиката си МС ни-

кога не отхвърля иск на една държава срещу друга само заради липсата на специално споразумение между тях. Напротив, Съдът приема иска и чака съгласието и на ответната държава, за да може да установи дали има юрисдикция за разглеждането му. Този начин на образуване на дело е известен в юриспруденцията на МС като принцип *forum prorogatum*, което означава отложена съдебна юрисдикция. Този принцип води началото си от римското право и е възприет в редица национални съдебни системи¹. Той представлява удължаване във времето или разширяване като обхват на юрисдикцията на един съд спрямо определен спор, който в противен случай би останал извън тази юрисдикция. Прилагането на принципа е подчинено на две кумулативни условия: първо, съответният съд трябва все пак да има вече някаква юрисдикция по дадения спор, защото той няма да създава нова, а само ще удължава или разширява вече съществуваща такава; и второ, удължаването или разширяването на юрисдикцията може да стане само по взаимно споразумение между страните по спора².

След като принципът *forum prorogatum* е познат на националното правосъдие, съвсем естествено той е възприет и от Постоянния съд за международно правосъдие, който исторически е първият международен съдебен орган, а оттам и от Международния съд на ООН. В началото този принцип съществува приложен само в практиката на Съда, но по-късно Правилникът на МС (Прав.) от 1978 г. изрично нормативно го урежда в чл. 38, т. 5. Същевременно за отбелязване е, че тази разпоредбата не употребява термина *forum prorogatum*. Затова пък МС го употребява в делата си. За пръв път това е направено през 1952 г. по делото между Великобритания и Иран за Англо – иранската петролна компания, като при това Съдът точно формулира какво съдържание влага в него: “принципът *forum prorogatum*,... би трябвало да се основава на някакво поведение или някакво заявление на правителството на Иран, което да включва елемент на съгласие с юрисдикцията на Съда”³.

Правно регламентиран или не, принципът *forum prorogatum* е твърдо установен в юриспруденцията на МС. Най-добрата илюстрация за това е, че още по първото си дело – делото за инцидента в пролива Корфу, Съдът основава юрисдикцията си точно на този принцип. Той обаче в практиката му има свои конкретни измерения, различаващи се от традиционното разбиране за него. Първото е, че тук принципът се прилага не за удължаване или разширяване на вече съществуваща юрисдикция, а за учредяване изобщо на такава по спор, над който иначе Съдът няма никаква юрисдикция. Второ, и то е следствие от първото, този принцип се използва само от ищеца като страна по спора, и то като основание само за завеждане на дело пред МС.

Юриспруденцията на Съда показва, че завеждането на делата при условията на *forum prorogatum* става чрез подаването на иск от едната страна по спора. Съдът приема иска и съобщава за него на другата страна. Искът, от една страна, представлява признаване от ищеца на юрисдикцията на МС по спора, а от друга страна е фактически покана до другата спореща държава също да признае тази юрисдикция с

¹ Вж. **Rosenne, S.** *The Law and Practice of the International Court*. Dordrecht, Boston, Lancaster, 1985, p. 345, **Yee, S.** *Forum Prorogatum Returns to the International Court of Justice* - Leiden Journal of International Law, vol. 16, 2003, p. 703.

² **Yee, S.**, *Op. cit.*, 703 - 704.

³ *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (I. C. J. Reports) 1952*, p. 114.

цел точно МС да реши спора. До приемането на Правилника от 1978 г. практиката на Съда е да заведе получения иск и след това да изпрати копие от него на ответника. Обяснението за това е, че първият правилник на МС от 1946 г. не разграничава двете хипотези на подаване на иска – на основание на *forum prorogatum* и в общия случай на основание на съществуваща задължителна юрисдикция, а изобщо изисква завеждането на всеки подаден иск. Понастоящем вече чл. 38, т. 5 от сега действащия правилник изобщо не допуска завеждането на иска, а задължението на Съда е, без да го отхвърля, само да уведоми за него ответника. Въпреки, че и според предишния правилник от 1946 г. самото завеждане на иска не е достатъчно за образуването на дело, ако липсва съгласието и на ответната страна, което е гаранция, че тя няма да бъде съдена против волята ѝ, сегашния правилник засилва тази гаранция – искът вече дори не се завежда без съгласието на ответника с делото.

Държавата ответник може да приеме юрисдикцията на Съда да разгледа спора ѝ с ищеца, но може и да не я приеме. В последния случай очевидно дело няма да има, защото Съдът няма да има подсъдност по спора. Ако приеме юрисдикцията, ответникът може да направи това по два начина – изрично или мълчаливо, конклюдентно. Това са реално съществуващите форми на изразяване на съгласие изобщо, ето защо съвсем нормално и естествено е така да може да се изразява и съгласието с компетентността на МС. Освен това чл. 38, т. 5 Прав. директно ги посочва като форми на изразяване на това съгласие. Тази разпоредба говори за „дадено” и за „манифестирано” съгласие.

Очевидно „даденото” съгласие е изричното съгласие. Защото за да обявим едно съгласие за вече дадено, то трябва да бъде заявено безспорно, несъмнено, да е заявено със сигурност. А точно когато съгласието е изразено изрично, не може да има никакво съмнение, колебание, несигурност, че съгласието наистина съществува. Манифестираното съгласие с юрисдикцията на Съда пък е конклюдентното съгласие. То се извежда от самото поведение на ответника, от фактическите му действия на участие в делото; с предприетите в отговор на иска процесуални действия ответникът трябва да покаже съгласието си спорът му да бъде решен от МС. Изричното и мълчаливото съгласие са напълно равнопоставени като форми за изразяването на такова. Самият МС отбелязва, че „нито Статутът, нито Правилникът му изискват това съгласие да бъде изразено в някаква специална форма”. Единственото изискване на Съда е проявната форма на съгласието да представлява „недвусмислено указание” за приемането на юрисдикцията му, и то приемането ѝ по „един доброволен и безспорен начин”⁴.

В практиката на Съда изричното съгласие винаги намира външно проявление в някакви писмени документи – декларации, писма, ноти, приемане от държавата ответник на вътрешноправен акт, съдържащ решението ѝ да участва в делото и др. Мълчаливото съгласие може да се прояви в такива действия на ответника като назначаването на свой процесуален представител по делото, назначаването на съдия *ad hoc*, подаване на молба до Съда за определяне на временни мерки за защита и др. Например по делото за инцидента в пролива Корфу Съдът намира съгласието на ответника Албания с юрисдикцията си както в едно писмо на правителството ѝ до Секретаря на МС⁵, така и в един неин писмен отговор по смисъла на чл. 43, т. 2 Ст.,

⁴ Вж. *Armed Activities on the Territory of the Congo case*. I. C. J. Reports 2006, p. 18.

⁵ *Ibid.*, 1947–1948, p. 27.

представен в хода на съдебното производство⁶. А по делото Айя де ла Торе, Съдът извежда съгласието на ответника Перу с юрисдикцията си от самото му поведение – той участва в разглеждането на делото по същество, без да възрази срещу постановеното по него съдебно решение. Според Съда едно такова поведение е достатъчно, за да се признае чрез него юрисдикцията му⁷.

Но и обратното е вярно – процесуалните действия на ответника да са знак за неприемане на юрисдикцията на МС. Пример е делото на Конго срещу Руанда за военните действия на последната на територията на Конго, където Съдът констатира, че ответникът наистина участва в делото, по-конкретно в юрисдикционния му стадий, но с единствената цел да оспори юрисдикцията след като изрично заявява, че не я признава; така поведението на ответника в процеса не може да се разтълкува като проява на съгласие, а точно на обратното – на несъгласие с юрисдикцията на Съда⁸. Съответно той излиза с решение, че няма юрисдикция по това дело⁹. Това е добра илюстрация, че за мълчаливото съгласие, за разлика от изричното, съществува изключително голямата опасност от неправилна преценка на това поведение – дали такова, каквото е то, изразява приемане на юрисдикцията на МС.

Стана ясно, че и при хипотезата на *forum prorogatum* юрисдикцията на Съда се основава на съгласието на държавите – страни по делото, както при всеки друг случай на юрисдикция на МС. Специфичното е само в начина на изразяване на съгласието – завеждащата делото страна изразява това съгласие чрез самия иск, с който сезира Съда, а другата страна изразява своето съгласие в един по-късен момент след сезирането му, по повод и в отговор на иска. Съответно Съдът може да приеме, че има юрисдикция по съответния спор едва когато дойде и съгласието на ответника. С изразяването на тези две съгласия страните по спора все едно, че сключват специално споразумение за отнасянето му до Съда: налице са две насрещни съвпадащи волеизявления с един и същ предмет – признаване на юрисдикцията на Съда по един вече възникнал спор.

В случая сме изправени пред правна фикция – специалното споразумение според правната уредба и практиката на МС трябва да бъде, първо, формален писмен двустранен договор, отговарящ на изискванията на Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г., и второ, сключено след възникването на спора, но преди сезирането на Съда. А при хипотезата на *forum prorogatum* Съдът така тълкува и прилага разпоредбата на т. 1 на чл. 36 Ст., че да придаде на две съвпадащи, но непредставляващи договор волеизявления, едното от които винаги дадено след иска, същите правни последици, каквито поражда специалното споразумение – да получи юрисдикция по спора, с който е сезиран. Единственото, което съответства на специалното споразумение е, че волеизявленията на страните се правят, съответно юрисдикцията се признава, след възникването на спора. Както обобщава самият МС: „няма никаква пречка приемането на юрисдикцията да стане чрез две отделни и последователни действия, вместо едновременно и предварително чрез специално споразумение”¹⁰.

⁶ Ibid., 1949, p. 25.

⁷ Ibid., 1951, p. 78.

⁸ Ibid., 2006, 18, 19.

⁹ Ibid., p. 53.

¹⁰ Ibid., p. 18.

Изложеното дотук демонстрира две характеристики на принципа *forum prorogatum*. Първата е, че основаната на него юрисдикция на МС може да се определи като „отложена юрисдикция” – юрисдикцията на Съда по спора се учредява едва след сезирането му с него, за разлика от всички други случаи на приемане на компетентността му (включително и в случай на специално споразумение), когато това приемане става преди завеждане на делото. Втората характеристика е, че отложената юрисдикция представлява по своята правна природа същата факултативна юрисдикция, каквато е произтичащата от специалното споразумение – единствено при нея от всички видове компетентност на МС избирането му точно той да реши спора, и като следствие приемането на юрисдикцията му, се извършва след възникването на спора.

Веднъж дадено, съгласието на страната ответник поражда две правни последици. Първата е, че то има ретроактивно действие – все едно, че Съдът има юрисдикция по този спор още преди сезирането си с него. Втората последица е, че след като е дал своето съгласие, ответникът повече не може да го оттегли: „Изразявайки... своето съгласие, държавата – ответник няма право впоследствие да се откаже от своето признаване на юрисдикцията на съда по даденото дело”¹¹.

Юриспруденцията на МС показва, че завеждането на дело на основание на *forum prorogatum* става само чрез иск. Същевременно този принцип е източник на факултативна юрисдикция, при която завеждането на делото става чрез уведомление за специално споразумение, а не чрез иск; искът е процесуалният способ за завеждане на дело на основание на другия вид компетентност на МС – задължителната му юрисдикция. Обяснението за това противоречие е, че точно искът е едностранныят начин за сезиране на Съда, а при *forum prorogatum* сезирането му става само от едната страна по спора. Следователно, независимо че е форма на факултативната юрисдикция, принципът *forum prorogatum* може да се приложи единствено чрез иск. Това се потвърждава и от самия МС, който именно в дело, заведено по силата на този принцип – делото за инцидента в пролива Корфу, констатира, че „завеждането на дело чрез иск не е запазено изключително за сферата на задължителната юрисдикция”¹².

Въпреки, че в съдебния процес пред МС *forum prorogatum* служи не за удължаване или разширяване на вече съществуваща юрисдикция, каквато е традиционната му концепция, а за създаване изобщо на такава, няма случай при подаването на иск въз основа на него подаващата го държава да си позволи да заяви, че искът ѝ няма никакви юрисдикционни основания. Точно обратното, държавата ищец или посочва някакво такова основание, или изобщо не се произнася по този въпрос в иска си. Това е напълно възможно, защото ищецът не е задължен да формулира основанията на юрисдикцията на Съда по спора си, а ако го направи, Съдът не е обвързан от тях, напротив – той е свободен да ги приеме или не. Такава е самата правна уредба на исковата молба според ПравМС. Неговият чл. 38, т. 2, от една страна, изисква ищецът да посочи в иска си основанията на юрисдикцията на Съда по спора, който отнася до него; от друга страна обаче същата разпоредба обявява, първо, че е достатъчно посочените основания да са такива според самия ищец, според неговата су-

¹¹ Каламкарян, Р. А. Юридически последици правомерного поведения государств. М., 1987, с. 64.

¹² I. C. J. Reports 1947 – 1948, p. 27.

бективна преценка (което означава, че се приема възможността Съдът да не ги признае като действителните основания на компетентността му по спора), и второ, че ищецът ще посочи тези основания само доколкото това му е възможно. „Изразът „доколкото е възможно“ свидетелства за това, че не е абсолютно необходимо в иска непременно да се посочат тези разпоредби, на основата на които държавата – ищец предполага да обоснове компетентността на съда. Ако искът не съдържа споменаване на факта на предварителното съгласие на двете страни със задължителната юрисдикция на съда, той въпреки това ще бъде приет от съда и препратен на държавата – ответник.”¹³

В заключение за принципа *forum prorogatum* оправдано възниква въпросът какъв е смисъла от него за завеждане на дело пред МС, след като спорещите държави, ако искат точно той да го реши, могат просто да сключат специално споразумение за тази цел. Още повече, че тогава страните по спора, съобразно правилото *non ultra petitum* (Съдът да не излиза извън предмета на иска), ще имат по-голям контрол върху делото си, дефинирайки чрез споразумението предмета му, в рамките на който Съдът трябва да се ограничи при разглеждането на спора. Ролята на принципа се проявява в ситуация, когато някоя от спорещите държави не иска да сключи специално споразумение, разчитайки така да избегне съдебното решаване на спора, но все пак е готова, ако другата страна подаде иск срещу нея (което може да стане само при условията на *forum prorogatum*) да приеме спорът да се реши от МС¹⁴.

¹³ Каламкарян, Р. А. Цит. съч., с. 61.

¹⁴ Вж. Уее, S. Op. cit., p. 710.